

vlastelom okrunili “drugom krunom” Grada podno Srđa. Uprkos brojnim opstrukcijama na račun antunina, vlastela je prepoznala njihovo umijeće trgovanja, te se nerijetko upuštaju u zajedničke trgovačke pustolovine. Period dubrovačkog blagostanja u 15. stoljeću više je forsirao ideal ugodnog i lagodnog života, nego bespoštednu borbu za vlast.

Istraživanjem i prezentacijom podataka o društvenim slojevima s one strane dubrovačke vlasti, Zrinka Pešorda Vardić smješta antuninski sloj doslovno u *predvorje vlasti*. Koristeći se iskustvom stečenim u ranije objavljenim radovima o antuninskoj bratovštini i građanskoj eliti, autorica pokazuje izuzetnu snalažljivost u pravnom ustrojstvu i latinskoj terminologiji. Upravo zamršenost srednjovjekovnog pravnog sistema doprinijela je da na nekim mjestima u knjizi sama prezentacija rezultata za širu čitalačku publiku nije do kraja iskristalizirana. Sami tematski okvir bratovštine sv. Antuna uskostručan je, te stoga ni publikacija nije mogla poprimiti karakterne crte izdanja namijenjenog široj čitalačkoj publici. Koristeći obiman opus izvornih i literaturnih podloga, autorica je uspjela definisati parametre nastanka jednog društvenog sloja i njegove refleksije na društveni život Dubrovnika. Izvlačeći ispod plašta zaborava prošlost antunina, Zrinka Pešorda Vardić i ostali autori čiji su radovi objavljeni u seriji *Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice*, nastavljaju plodnu istraživačku djelatnost na sklapanju demografske slike prošlosti šireg dubrovačkog prostora.

ENES DEDIĆ

Dubravko Lovrenović, *Bosanska kvadratura kruga, Dobra knjiga – Synopsis, Sarajevo – Zagreb, 2012, 495 str.*

Dubravko Lovrenović, redovni profesor na oblasti historija srednjeg vijeka na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, spada među one autore koji mnogo pišu, te objavljuju u različitim domaćim i stranim stručnim časopisima. Često, jedini način da se brojni naslovi tako izrazito produktivnih historičara učine dostupnim studentima i široj čitalačkoj publici, jeste njihovo ponovno objavljivanje u obliku Zbornika radova. Upravo takve prirode nova je knjiga prof. Lovrenovića *Bosanska kvadratura kruga*, u kojoj se može naći jedanaest većinom ranije publikovanih tekstova, koji su djelimično doručeni za ovu priliku i podijeljeni na tri tematske cjeline.

U sklopu prvog dijela knjige “O bosanskom autokefalnom kršćanstvu” (15-214), autor pokazuje sveobuhvatnost kršćanstva u srednjem vijeku. Patroni i patronat nisu samo igrali ulogu u pojedinim gradovima, nego su se širili i na državne razine. Tako je i sv. Grgur Čudotvorac bio svetac-zaštitnik bosanskog kraljevstva. On je to postao vjerovatno nakon premještanja sjedišta bosanske biskupije u Đakovo sredinom 13. stoljeća, a u radu se taj potez naročito ističe kao autonomni čin bosanskih političkih i crkvenih struktura, nepovezan sa nekim papinskim odobrenjem. O ovom interesantnom segmentu bosanskog srednjovjekovlja govori rad “Sveti Grgur Čudotvorac: zaštitnik Kotromanića i srednjovjekovne Bosne”. Samo uzdizanje sv. Grgura na mjesto patrona izvršeno je autonomno a već su ga u svojim intitulacijama spominjali ban Stjepan II, Vladislav i Tvrtko I. Ipak, više ga ne nalazimo u intitulacijama Tvrtkovih nasljednika,

a to se između ostalog objašnjava usvajanjem vladarskog imena Stefan. Ono što je usko sa ovim povezano jeste kult kralja-sveca. Takav kult imamo u srednjovjekovnoj Evropi, ali se on nije mogao do kraja razviti na prostoru srednjovjekovne Bosne. Ličnost koja je tako mogla postati objektom kulta, svakako bi bio kralj Tvrtko I jer je on prvi kralj, ali isto tako član dinastije Kotromanića, koja bi samim time postala “sveta dinastija”. Pojmovi poput *translatio regni*, te sveto krunisanje i sveta kruna, direktno su uključeni u 1377. godinu, kada ga je u Bosni krunisao djed Crkve bosanske. Da bi dodatno pojačao temelje budućeg kraljevstva, on je iskoristio rodbinske veze sa dinastijom Nemanjića, te je s te strane preuzeo i dvorsku kancelariju.

Crkvena terminologija koja se koristila svakodnevno u politici ukazuje na to da su Katolička i Pravoslavna crkva barem po ovom pitanju bile iste. Prema svjetonazoru tih dvaju crkava politički protivnici su pretvarani u krivovjerce, u otpadnike od prave vjere, te se ne razlikuju pojmovi raskol (šizma) i krivovjerje (hereza). Ova dva pojma su u direktnoj vezi sa Crkvom bosanskom, jer se ona označava kao heretička, a ustvari se radi o šizmatičkoj crkvi, a to se može dobro vidjeti kroz definiciju hereze koju daje Robert Grosseteste (oko 1175-1253) – “hereza je mišljenje po volji ljudskoj predožbi protivnoj Svetome pismu, javno zastupano i uporno branjeno”. O ovom, kao i brojnim drugim temama veoma aktualnim za cjelokupno bosansko srednjovjekovlje, raspravlja se u radu “Profani teror – sveta retorika (Kako je bosanski vojvoda Radosav Pavlović postao *opaki pataren, bič katoličke vjere*)”. Najznačajniji segment ovog rada, prvi puta objavljenog 2009. godine, je što se po prvi puta u bosanskohercegovačkoj mediavističkoj historiografiji znanstvenim metodama nepobitno dokazuje pripadnost vojvode

Radosava Crkvi bosanskoj, što se odnosi i na većinu ostalih članova porodice Pavlović. Ovdje se može vidjeti kombinacija političkog i vjerskog nacionalizma, koji se definira i regulira u kontekstu srednjeg vijeka, ne pružajući mogućnost da se stvara isuviše mnogo paralela između srednjeg i novog vijeka. U brojnim sukobima sa Dubrovnikom, vojvoda Radosav je često opisivao kao najljući neprijatelj katoličke vjere, tako je i on, poput i drugih bosanskih feudalaca, lako diskreditiran ispred najviše instance svog vremena – pape.

Lovrenović u slijedeća dva rada: “Slavni dvor kraljevstva u Trstivnici (Ponovo o proglašenju Bosne kraljevstvom 1377. godine)” i “Bosansko srednjovjekovlje u svjetlu političke teologije (Kancelarijska ‘liturgija’ u bosanskim ćirilskim ispravama)”, na temelju prilično zapostavljene građe – ćirilčnih isprava bosanskih vladara, pokušava da argumentira neke od najvažnijih segmenata vlastitog pogleda na bosansko srednjovjekovlje. Ukazano je na važnost crkvenoslavenskog jezika za proučavanje političkih prilika, naročito na pitanju transfera kraljevske vlasti iz Srbije u Bosnu.

Druga tematska cjelina nosi naslov “Bosanski mitovi”, kojih prema autoru ima ukupno sedam. Svaki od njih ima iza sebe zavidan broj godina, veoma su otporni i ne mogu se tako lako iskorijeniti. Dva takva mita su da je Bosna i Hercegovina srpska, odnosno hrvatska zemlja. Oba su djelimično stvarana u sklopu srpske i hrvatske historiografije. Ne želeći umanjiti značaj jedne i druge historiografije za proučavanje srednjovjekovne Bosne, autor također ne želi preći preko toga da su postojali nagoni da se preko nacionalno-državnog centralizma bosansko srednjovjekovlje poveže u jednu od nacionalističkih ideja. Oba mita imaju svoje temelje u 19. stoljeću, te se nastavljaju

razvijati do današnjeg dana. Već smo prije spominjali politički i vjerski nacionalizam u kontekstu srednjeg vijeka. Međutim, naspram savremenog korištenja pojma nacije prvenstveno u pogledu rasnih razlika, srednjovjekovno korištenje je uzimalo društvene norme u obzir, kao što su običaji, jezik i pravo. Postojala je ustvari „plemićka nacija“, a ne „narodna“, odnosno jedan plemić se prije poistovjećivao sa nekim drugim plemićim iz Evrope, nego sa svojim kmetovima. Dosta je uzaludno poistovjećivati suvremeni pojam nacije sa srednjovjekovnim. Ipak treba naglasiti, da se ukazuju promjene, iako više u hrvatskoj nego u srpskoj historiografiji, koja srednjovjekovnu Bosnu smješta gdje joj je i mjesto – na rubno područje hrvatske historije. Naredni mit jeste onaj o krunisanju Tvrtka I, odnosno rasprave oko toga koje je on vjere bio, ko ga je krunisao i gdje se to sve dogodilo. Sa velikom vjerovatnoćom se može reći da on nije bio pravoslavac, a da je katolik i pripadnik Crkve bosanske bio po potrebi. Krunisan je od strane djeda Crkve bosanske u mjestu Milima kraj Visokog, a ne u Mileševu od pravoslavnog sveštenika, jer kao što je prethodno napomenuto, on nije bio pripadnik pravoslavne vjere, a pošto se bosanska biskupija preselila od sredine 13. stoljeća u Đakovo, jedino djed Crkve bosanske dolazi u obzir. Bogumilski karakter Crkve bosanske je još jedan od mitova. Pokrenuli su ga Franjo Rački i hrvatski romantizam, ali se prema današnjem stajalištu nauke došlo do zaključka da bogumili nisu igrali nikakvu ili malu ulogu na prostoru srednjovjekovne Bosne, a samo povezivanje bogumila s Crkvom bosanskom je prevaziđeno. Umjesto da se prestane govoriti o herezi na ovim prostorima, bolje bilo bi govoriti o tipovim pobožnosti, jer je svima temelj bilo Sveto pismo. Mit da je Bosna pala

šaptom 1463. godine, je također jedan od onih mitova koji se žilavo održao da današnjeg dana. Prije te kobne godine za bosansko kraljevstvo, postojala je „predigra“, kako unutrašnjih tako i vanjskih faktora koja je pridonijela njegovom konačnom padu pred osmanskim trupama. Također se ovom mitu protive izvještaji o borbenim dejstvima, te otpor koje su pojedine posade pružale osvajačima. Naredni je mit o kontinuiranoj državnosti, koji se na ovo sve nadovezuje, a o kontinuitetu bosanske kraljevine sa Osman-skim carstvom ne može biti govora, jer se poslije uništenja Kraljevine gubi samostalnost, a samim time i državnost. Posljedni analizirani mit jeste onaj o idealnom bosanskom suživotu, gdje su se četiri civilizacijska kruga isprepletala pod okriljem Osmanske carevine, a to su: zapadnoevropsko-katolički, bizantsko-pravoslavni, orijentalno-islamski i židovski. Ovdje se ponovo javljaju pojmovi poput, pravovjeran – krivovjeran, gospodar – potčinjeni, te se u jednu ruku može reći da se politički i vjerski nacionalizam, koji poznajemo u srednjovjekovnoj Evropi proširio sve do pred kraj 19. stoljeća. Samo su stajališta promjenila, te se okviri kršćanstva napuštaju, odnosno pravovjernici i gospodari se više ne odnose na Katoličku ili Pravoslavnu crkvu, nego je to mjesto pripalo Islamu, muslimanima i osmanskom feudalnom sloju. Kompleksi niže i više vrijednosti su uhvatili svoj tok, a kada to započne ne možemo govoriti o suživotu, koji se ne temelji na jednakosti, koja se nikada u potpunosti neće moći ni dostići, već težnji ka tome.

Historiografskog karaktera je i rad „Autorefleksija o BH Hrvatstvu: Odogovor na propagandistički strah od drugoga i bajke o sebi (O gnjevu i historiografiji intriga pravednika ‘političkog hrvatstva’)“, u kome se raspravlja o dva koncepta “hrvatstva” u

Bosni i Hercegovini: bosnocentričnom i kroatocentričnom. Autor se osvrće na neke od ključnih tema razvoja moderne nacije, kao što su: autoritet nacije/nacionalnog, odnos politike i kulture, konstitutivni elementi nacionalnog identiteta, itd. Jedan od najznačajnijih radova u ovoj Zbirci svakako je “Kralj Tvrtko I Kotromanić (1353-1391): vladar u europskim okvirima – spomenik jednoj mogućnosti”. Ovdje se autor također osvrće na različita svojatanja prvog bosanskog kralja u historiografiji, no daje i nove poglede na njegovu ličnost i postupke, čime je premostio nepravedno veliki jaz u izučavanju ovog velikog vladara. Ujedno, ovo je i jedini rad u Zbirci koji nije prethodno objavljen.

Treća tematska cjelina nosi naslov “O pionirima i nastavljačima”, i u njoj se autor osvrnuo na rad nekih od najzaslužnijih historičara. Prvi rad je posvećen naučnom djelovanju Srećka M. Džaje i njegovom mjestu u bosanskohercegovačkoj historiografiji. Pored njega imamo još Lajoša Thalloczyja, čiji rad predstavlja jedan od temelja medievalistike na ovim prostorima, a poslije njega slijede dva franjevca – Julijan Jelenić i Antun Knežević – čiji su radovi ranije prilično marginalizirani u historiografiji.

Bosanska kvadratura kruga uspješno tematski premošćuje srednji vijek u savremeno doba. Ali Lovrenović nije ponavljao greške nekih drugih autora koji su ove periode poistovjećivali i upoređivali bez konteksta jednog ili drugog razdoblja. On sve posmatra i objašnjava u samostalnom kontekstu, i tek nakon toga pristupa spomenutom građenju mostova. Na kraju možemo zaključiti da će ovako sabrani i predstavljeni radovi prof. dr. Dubravka Lovrenovića biti veoma korisno i zanimljivo štivo, kako za stručnjake, tako i za širu čitalačku publiku.

IRFAN TESKEREDŽIĆ

Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, Svezak 1: Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva, Svezak 2: Vlasteoski rodovi (A-L), Svezak 3: Vlasteoski rodovi (M-Z),* Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Posebna izdanja, Serija: Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, Knjiga 17, Svezak 1-3, Zagreb – Dubrovnik, 2011-2012, 352, 336, 384 str.

Namjere i nastojanja Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku po pitanju rekonstrukcije demografske slike prostora Dubrovnika, odnosno istraživanja svakog segmenta prošlosti dubrovačkog teritorija i početkom druge decenije 21. stoljeća zadržavaju veoma visok tempo. Koristeći blagodatni sačuvanih izvornih podataka iz Državnog arhiva u Dubrovniku, Zavod sa ukupno do sada objavljenih devetnaest knjiga iz demografske historije dubrovačkog podneblja ulazi u red onih institucija koje su se po ovom pitanju iskristalizirale i na evropskom nivou, a akademika Nenada Vekarića, kao autora najvećeg broja publikacija ove problematike, lansira u red najeminentnijih stručnjaka u oblasti demografske analize historijskih gibanja. Naviknuti na bogatstvo vizuelnog konteksta publikacija Zavoda, čitaoci ni ovaj put sa prva tri toma sintetskog uokvirenja sveobuhvatne prošlosti dubrovačke vlastele nisu ostali uskraćeni ni kvalitetom uveza, dizajnom publikacija, mnoštvom fotografija i ilustracija, te veoma kvalitetnom pratećom vizeulnom predodžbom teksta kroz prizmu tabelarnih prikaza o kojima bi se mogao napisati zaseban osvrt. Značaj ovako fizički kvalitetnog izdanja svakako ima svoju namjenu, jer je praksa pokazala da sintetske publikacije dugotrajnog vijeka